

PAPER DETAILS

TITLE: Ahmed el-Ezherî ve Sudan Mehdi'si Hakkındaki Risalesi

AUTHORS: Eyüp ÖZTÜRK

PAGES: 2640-2670

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/263598>

Ahmed el-Ezherî ve Sudan Mehdi'si Hakkındaki Risalesi

Eyüp ÖZTÜRK
Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
eyupozzturk@gmail.com

Öz

Ahmed el-Ezherî XIX. yüzyılın sonlarına doğru vefat etmiş Sudanlı bir din âlimidir. Yaşadığı dönemde Sudan çok önemli dinî-politik olaylara sahne olmuştur. 1881 yılında Muhammed Ahmed mehdilik iddiası ile ortaya çıkmış ve mücadelesi bugüne değin Sudan tarihine yön veren önemli olaylardan birisi olmuştur. Osmanlı-Mısır idaresi bu dinî-politik harekete karşı hemen tepki vermiş ve isyanın sınırlarının genişlemesini önlemeye çalışmıştır. Osmanlı idaresi, isyana karşı sadece askerî sahada tepki göstermekle kalmamış aynı zamanda karşı-propaganda çabasına girilerek Muhammed Ahmed'in etkisini zayıflatmaya çalışmıştır. Bu amaçla din adamlarına risaleler yazdırmış ve Muhammed Ahmed'in sahte mehdi (mütemehdi) olduğu vurgulanmıştır. Ahmed el-Ezherî bu amaçla risale yazarlardan birisidir ve eseri dil ve yöntemi ile geniş halk kitlelerini etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Mehdi, Ahmed el-Ezherî, Abdülkadir Hilmi Paşa, Mısır

Ahmad al-Azhari and His Risala about the Sudanese Mahdi

Abstract

Ahmed al-Azhari is a Sudanese religious scholar has died towards the end of the XIX. century. While he was living, Sudan has been the scene of many important religious-political events. Mohammed Ahmed emerged with the claim of mahdi in 1881 and his struggles has become one of the major events that shaped the history of Sudan until today. Ottoman-Egyptian administration responded quickly against this religious-political movement and tried to prevent the expansion of the revolt. Ottoman administration did not react only in the military field against the rebellion, had tried to weaken the impact of Mohammed Ahmed by adverse propaganda. For this purpose, Ottoman administration dictated risalas by religious scholars and in this risalas has been emphasized that Muhammad Ahmad is pseudo mahdi. Ahmed Al-Azhari is one of the author who wrote to realize this purpose and his work has influenced the masses with its language and method.

Keywords: Sudan, Mahdi, Ahmad al-Azhari, Abdulkadir Hilmi Pasha, Egypt

Giriş

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin önemli eyaletlerinden Mısır'a bağlı olan Sudan din merkezli önemli bir siyasi harekete sahne oldu. Hareketin lideri konumunda bulunan Muhammed Ahmed el-Mehdi esasında önce Semmâniyye daha sonra Hatmiyye tarikatına intisap etmiş bir sufi ve aynı zamanda ıslahatçı yönü ile ortaya çıkan önemli bir kişiliktir.¹ Mısır'ın Osmanlı ile İngiltere arasında bir güç mücadelesine sahne olmaya başladığı karışık bir dönemde Muhammed el-Mehdi çevresine topladığı *dervişân* adı verilen destekçileriyle Osmanlı-Mısır güçlerine karşı başarılar kazanmaya başladı. Bu çaba daha sonra Mısır'ın Osmanlı'nın kontrolünden çıkması ile İngiltere karşı verilen bir mücadeleye dönüştü. Muhammed el-Mehdi'nin 1881 yılında başlattığı hareket üç yıl gibi kısa bir sürede bütün Sudan'a hâkim oldu.²

Sudan'daki Mehdi güçlerine Osmanlı iki zeminde müdahale etti: İlk olarak Mısır idaresi üzerinden askeri-siyasi anlamda Muhammed Ahmed'in güçleri kontrol altına alınmaya çalışıldı. Bunun için önce Sudan Genel Valisi Mehmed Raûf Paşa, daha sonra aynı görevi ifâ etmek için Mısır'dan gönderilen Abdülkadir Hilmi Paşa önderliğinde el-Mehdi güçlerine karşı askeri harekâtlar düzenlendi. Ancak Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin taraftarları her seferinde üzerlerine gönderilen Osmanlı-Mısır askerlerine karşı üstünlük sağlamaya muvaffak oldu. Kısa bir süre sonra Mısır'da hâkimiyeti İngilizlerin ele geçirmesiyle³ Osmanlı için meselenin askeri yönü önemini yitirdi.

İkinci müdahale ise daha ziyade bir propaganda mücadelesi olup nispeten uzun soluklu ve sürekli idi; çünkü mesele artık Sudan'la sınırlı değildi.

¹ R. Sean O'fahey, "Askiya Alınmış Sufilik-Sudan Mehdisi ve Sufiler", çev. Kadir Gömbeyaz *Tasavvuf Dergisi* 24, (2009/2): 101-103.

² Eymen Fuad Seyyid, "Mehdiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), c. XXVIII, s. 381.

³ Mustafa Öz, "Muhammed Ahmed el-Mehdi", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), c. XXX, s. 497.

Muhammed Ahmed'in, mehdilik iddiası ile ortaya çıktığı dönemde Osmanlı tahtında II. Abdülhamid oturuyor ve *İslâm Birliği* politikası ile Osmanlı topraklarını bir arada tutmak için yoğun bir uğraş veriyordu. Sudan'daki bu isyanın Osmanlı için doğurduğu esas önemli tehlike, Muhammed Ahmed'in mehdilik iddiası ile Sudan içerisinde geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyerek büyük başarılar kazanması idi. Dolayısıyla onun bu iddiası, diğer Müslüman bölgelerde de kabul görebilir ve çok daha fazla sayıda nüfusun Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasına; dolayısıyla Sultan II. Abdülhamid'in güttüğü *İslâm birliği* politikasının iflasına yol açabilirdi. Zira *İslâm* tarihi boyunca mehdilik iddiası ile ortaya çıkan çok sayıda kişi, bir şekilde toplumsal zemin bularak siyasal hareketliliklere sebep olabilmiş ve kitleleri peşinden sürükleyebilmişti. Bir iddianın potansiyel tehlikeye dönüşerek mevcut iktidarları tedirgin etmesi için iddia sahibinin kendisine yönelen ilk askeri tedbirleri savuşturması yeterli idi. Çünkü çoğu zaman halk nezdinde, ilk küçük siyasi başarılar, Allah tarafından özel bir misyonu yerine getirmek için gönderildiğini öne süren bir kişinin iddiasının sahil olabileceğine dair bir tür ilahî onay olarak görülüyor ve başlangıçta önemsenmeyen bir kıvılcım kısa sürede büyük toplumsal kitleleri sürükleyebilecek yangınlara sebep olabiliyordu. Dolayısıyla Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin ilk muvaffakiyetleri akabinde etrafında toplanan geniş halk kitlesi Osmanlı idaresinin tedirgin olmasına fazlası ile yetecek kesafette idi. Bütün bu sebeplerle Osmanlı idaresi hem Sudan'daki hem de diğer *İslâm* ülkelerindeki etkinliğini kısıtlamak için Muhammed Ahmed'in itibarını sarsmayı ve onun sahte mehdi olduğunu vurgulamayı bir politika olarak benimsedi. Bu amaçla toplumda itibarlı hocalara *İslâm* geleneğinde gelmesi beklenen Mehdi ile "mehdiyim" diye ortaya çıkan kişinin özelliklerinin çok farklı olduğunu vurgulayan risaleler yazdırıldı. Bu konuda özellikle yeni vali Abdülkadir Hilmi Paşa'nın önemli girişimleri oldu. Nuaym Şukayr, Abdülkadir Hilmi Paşa'nın Sudan bölgesindeki

ulemaya yazdırıp matbaada bastırıldığı ve önemli yerlere dağıtımını sağladığı risaleleri ve müelliflerini şöyle sıralamaktadır:

1. Ahmed el-Ezherî: *en-Nasîhatu'l-Âmme li-Ehli'l-İslâm an Muhâlefeti'l-Hukkâm ve'l-Hurûci an Tâati'l-İmâm.*
2. eş-Şeyh Emin ed-Darîr: *Hedyu'l-Müstehdi ilâ Beyânı'l-Mehdi ve'l-Mütemehdi.*
3. Şakir el-Gazzî: *Risale fî Butlânî Da'vâ Muhammed Ahmed el-Mütemehdi.*
4. Muhammed Şerîf: *Râiye.*⁴

Bunlar içerisinde toplumsal anlamda en etkili ve meşhuru, Ahmed el-Ezherî'nin kaleme aldığı ve bizim de çalışmamıza konu olan risaledir. Makale iki kısımdan oluşmaktadır: İlk kısımda genel hatlarıyla Ahmed el-Ezherî'nin hayatı ele alınmış ve akabinde de risalenin muhtevası tahlil edilmiş; ikinci kısımda ise bu önemli risalenin Türkçe tercümesi sunulmuştur.

⁴ Nuaym Şukayr, *Tarihu's-Sûdân*, thk. Muhammed İbrahim Ebu Selim, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), s. 620. Osmanlı idaresi için mehdilik iddiaları önemli bir sorundur. Bu sebeple mehdilik karşıtı risalelerin yazılma çabası sonraki süreçte de devam etmiştir. Osmanlı arşivlerinde var olan bir belgede bu gayretin canlı bir örneği gözler önüne serilmiştir. 11 Muharrem 1301 / 12 Kasım 1883 tarihiyle Hicaz Valisi Osman Nuri Paşa tarafından merkeze gönderilen bir belgede, Vali izin almadan dört gün gibi çok kısa bir süre içerisinde mütemehdinin yani Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin propagandalarını boşa çıkarmak için Arap tebeaya yönelik olarak bir risale yazdırıldığını ve bunu gizlice basarak Mısır, Şam, Yemen, Irak ve Sudan'a bu nüshalardan gönderdiğini belirtmekte ve risalenin mükemmel olmasa da Arap tebaa nezdinde olumlu etki yapacak içerikte olduğu yorumuyla risalenin Türkçe'ye çevrilmiş bir hâlini ekte gönderdiğini belirtmektedir. Bkz. BOA, Y.PRK.UM: 6/27. Bu çabalara karşılık olarak bizzat Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin kendi yazdıklarının yanında, onu destekleyenler tarafından kaleme alınan çok sayıda yazı / risale / eser ile yoğun bir mehdilik propagandası da yürütülmüştür. Bunlar hakkında bilgi için bkz. Robert S. Kramer, *An Annotated Translation of the Letter of Ahmad al-Azhari in Denunciation of the Sudanese Mahdi*, (Yüksek Lisans Tezi, University of Chicago, 1984), s. 34-39. Tezinin bir kopyasını çok uzaklardan bana gönderme nezaketinde bulunan Robert S. Kramer'e kalbi teşekkürlerimi buradan da iletiyorum.

1. Ahmed el-Ezherî ve Risalesi

a. Hayatı ve Dinî/Siyasî Faaliyetleri

Ahmed el-Ezherî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak yaklaşık bir varsayım 1810 dolaylarında Sudan'ın orta kısımlarında yer alan Kordofan bölgesinin kuzeyindeki el-Ubeyyid şehrinde dünyaya geldiği dile getirilmektedir.⁵ Aile aslen Sudan'ın daha kuzeyindeki Dongola'da ikamet etmekteyken İsmail el-Velî'nin babası ticaret için Kordofan'a gelmiş ve oraya yerleşmiştir.⁶

Ahmed el-Ezherî, Sudan'da bugün dahi çok etkili bir tarikat olan *Hatmiyye*'nin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Babası *Hatmiyye* tarikatının bir kolu olan *İsmâiliyye*'nin kurucusu İsmail el-Velî b. Abdullah el-Kordofânî'dir. *Hatmiyye* tarikatı esasında Fas doğumlu Ahmed b. İdris tarafından kurulan ve İslâm dünyasının her bölgesinde etkili olmuş *İdrisiyye*'den türemiştir. Tarikatın kurucusu Ahmed b. İdris, İslâm Hukuk yöntemlerinden kıyas ve icmayı reddeden, İslâm'ı hurafelerden temizleme amacı güden ve bu yönüyle bir anlamda Selefilik eksenli reformist bir karakteri olan bir sufi önderidir. Ahmed b. İdris'den sonra *İdrisiyye* ekolü Hasan Muhammed Balûl, Abdullah el-Meverzî, Mekkî b. Abdülaziz ve Muhammed Osman b. Mübeşşir gibi önde gelen tilmizleri tarafından sürdürülmüş ve söz konusu kişiler bulundukları bölgelerde etkin kişilikler hâline gelmiştir. Burada bizim açımızdan önemli olan en son zikrettiğimiz ve *İdrisiyye*'nin *Mirgânîyye* kolunu kuran Muhammed Osman'dır. Zira Ahmed el-Ezherî'nin babası İsmail el-Velî, Muhammed Osman'ın tilmizi olmuş ve onun üzerinden kendisini *Hatmiyye* tarikatına bağlamıştır.⁷ İsmail

⁵ Kramer, s. 18.

⁶ J. S. Tringham, *Islam in the Sudan*, (London: Frank Cass & Co. Ltd., 1965), s. 235.

⁷ Ali Salih Karrar, *The Sufi Brotherhoods in the Sudan*, (London : C. Hurst and Company, 1992), s. 54-64. *Hatmiyye* XX. yüzyılın ortalarına doğru kurulan ve Sudan'ın ilk siyasi partisi olan NCP'nin (National Unionist Party) arkasındaki kurucu güçtür. Partinin başkanı ve Ezherî ailesinin önemli bir ferdi olan İsmail el-Ezherî 1954 yılında ilk defa Sudan başbakanı olmuştur. İsmail el-Ezherî 1965 yılında yapılan seçimlerde de büyük başarı sağlamış ve başkanlık

el-Velî, bu tarikata intisabının akabinde çok kısa sürede çevresinde meşhur bir kişilik hâline gelmiş ve tarikatın *İsmailiyye* kolunun lideri olmuştur. Onun ölümünden sonra tarikattaki liderlik postu, yaşça Ahmed el-Ezherî'den daha büyük olan oğlu Muhammed el-Mekkî'ye geçmiştir.⁸

Ahmed el-Ezherî ise 1830-1840 yılları arasında dinî eğitim almak için Kahire'ye Ezher Üniversitesi'ne gönderilmiştir. 12 yıl burada Malikî fıkhi eğitimi almasının akabinde 1847 yılında el-Ubeyyid'e geri dönmüştür. Yaklaşık 1855 yılına kadar burada kendi tarikatlarına ait camide ders vermiştir. Akabinde 1855 yıllarında, sonradan Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin hayatını da yazacak olan yeğeni İsmail b. Abdülkadir ile tekrar Kahire'ye gitmiştir.⁹

Hatmiyye mensupları ile Muhammed el-Mehdi taraftarları mehdilik hareketinin başlangıcından itibaren büyük bir mücadeleye girişmiştir. Ancak burada aile içinde büyük bir bölünme olmuştur. Ahmed el-Ezherî'nin *İsmailiyye*'nin liderliğini yapan ağabeyi Muhammed el-Mekkî, *Hatmiyye*'nin genelinden farklı bir yol izlemiş ve başlangıçtan itibaren Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin en önemli destekçilerinden biri olmuştur.¹⁰ Ahmed el-Ezherî ise Muhammed Ahmed'in mehdiliği aleyhindeki en önemli risalelerden birini kaleme almış ve Mehdi güçlerine karşı mücadeleye girişmiştir. Onun bu mücadelesi sadece kültürel sahada olmamış; Mehdi güçlerine karşı yapılan savaşta Osmanlı-Mısır idaresi ile beraber hareket

makamına oturmuştur. Daha sonra partideki güç Mirgânî ailesinin eline geçmiştir. Hem Ezherî hem de Mirgânî ailesi Sudan'ın politik hayatındaki önemlerini uzun süre devam ettirmiştir. Bkz. Abdullahi Ali İbrahim, *Manichean Delirium: Decolonizing the Judiciary and Islamic Renewal in the Sudan, 1898-1985*, (Leiden: E.J. Brill, 2008), s. 77-79, 165-188.

⁸ Trimmingham, s. 235.

⁹ Kramer, s. 18-19. Haim Shaked, *The Life of Sudanese Mahdi: a historical study of "Kitab sa'adat al-mustahdi bi-sirat al-Imam al-Mahdi" (The book of the bliss of him who seeks guidance by the life of the Imam the Mahdi) by Isma'îl b. Abd al-Qadir*. (New Brunswick: Transaction Books, 1978), s. 20.

¹⁰ Karrar, s. 94. Hatmiyye ile Mehdi taraftarları arasındaki mücadelenin uzun sürmesinde Mehdi'nin 1884 yılında bütün tarikatları ve mezhepleri kaldırdığını ilan etmesinin rolü büyüktür. Bkz. Adem Yerinde, "Mirgâniyye", *DÎA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), c. XXX, s. 155.

etmiş ve 1881 yılında bizzat katıldığı Aba savaşında Mehdi güçleri tarafından öldürülmüştür.¹¹

b. Risalenin Kaynakları

Bilindiği gibi İslâm kültüründe mehdilik olgusuna dair bütün inançlar hadis rivayetleri ışığında şekillenmiştir. Zira Kur'ân-ı Kerim mehdilik inancına temel olabilecek hiçbir bilgi içermemektedir. Buna uygun olarak Ahmed el-Ezherî de risalesinde çoğunlukla mehdi olgusunun temel dayanağı olan hadisleri kullanmıştır. Hadisleri seçerken Muhammed Ahmed'in özelliklerinin kaynaklarda geleceği bildirilen Mehdi'den farklılık arz ettiğini bariz bir şekilde ortaya koyan örnekleri öne çıkarma yolunu tercih etmiştir. Ancak, risalenin tercüme kısmındaki dipnotlardan da anlaşılacağı üzere, bütün hadisleri ilk el kaynaklardan derlememiş; çoğu zaman Mehdi hadislerini derleyen ikincil eserlerden istifade etmiştir. Bu anlamda el-Ezherî'nin dayandığı ana kaynak XVI. yüzyılda yaşamış İbn Hacer el-Heytemî'nin *es-Savâku'l-Muhrika fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida ve'z-Zendeka* isimli eseridir. Heytemî'nin eseri esasında Rafizîlere yönelik olarak kaleme alınmıştır ve ilk dört halifenin göreve gelişinin efdaliyyet sırasına uygun olduğunu; dolayısıyla Sünnî bakış açısının isabetini delillendirerek ispatlamaya yoğunlaşmıştır. O, eserinde Hz. Ali'nin faziletine dair deliller serdederken âhir zamanda dünyayı zulümden kurtarması beklenen kişinin (Mehdi'nin) Ehl-i Beyt'ten olacağını haber veren hadisler vesilesi ile mehdi konusuna girmiş ve burada Mehdi'ye dair kaynaklarda var olan çok sayıda hadisi zikretmiştir. Ahmed el-Ezherî'nin risalesini yazarken bu eseri ana kaynak olarak kullandığı atıflarından anlaşılmaktadır. O, çoğu zaman bu eserdeki hadislerden seçme yapmış; zaman zaman Heytemî'nin değerlendirmelerini de aynen alıntılararak risalesinde kullanmıştır.

¹¹ P. M. Holt, *The Mahdist State in the Sudan 1881-1898*, (London: Oxford University Press), 1958, s. 20.

Ahmed el-Ezherî'nin bu şekilde kullandığı ikinci kaynak ise Ebu'l-Mevâhib Abdülvehhab b. Ahmed b. Ali eş-Şa'rânî'nin kaleme aldığı *Muhtasaru Tezkireti'l-Kurtubî* isimli eserdir. Kıyamet ve ölüm ahvalinden bahseden eser Mehdi ile ilgili çok sayıda hadisi de içermesi sebebiyle el-Ezherî'nin ilgisine mazhar olmuştur.

Ahmed el-Ezherî risalesinde iki defa, eser isimlerini de zikrederek, İbnu'l-Arabî'ye atıf yapmıştır. O, İbnü'l-Arabî'nin *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Bulgatü'l-Gavvâs* isimli eserlerine doğrudan atıfta bulunmuştur. Bu esasında doğaldır. Zira mehdilik üzerine yazılan risalelerin çoğunda İbnü'l-Arabî'ye bir şekilde değinilmektedir. İslâm geleneğinde yazılan mehdilik risaleleri genelde iki ana unsur üzerine bina edilmiştir: Birincisi Mehdi'yi tanıtan, onun çıkış zamanı ve yaşayacağı süreçler hakkında bilgi veren hadislerdir. Mehdilik risalelerinin dayandığı ikinci ana unsur ise tasavvuf, daha doğrusu tasavvuf geleneğindeki keşf teorisidir. Keşf teorisi özellikle mehdinin çıkışına dair özel bir zamana işaret eden bütün risalelerde kullanılmaktadır. Tasavvuf geleneğinde mehdilik olgusuna özel bir önem atfetme ve Mehdi'nin çıkışı için keşf merkezli zaman tayin etme düşüncesi İbnu'l-Arabî ile başlamış gözükmektedir. Bu sebeple İslâm geleneğinde yazılan mehdilik risaleleri içerik olarak iki ana yolu takip etmiş; bunlar ya tamamen hadis rivayetlerinden oluşmuş veya hadislerin yanında keşf unsurlarına da yer vermiştir.¹² Dolayısıyla mehdilik hakkında yazılan çoğu risalede İbnu'l-Arabî'nin ismine tesadüf edilmektedir.

Ahmed el-Ezherî'nin mehdilik konusunda çok önemli bir eser olan Nuaym b. Hammad'ın *Kitabü'l-Fiten* isimli eserinden de zaman zaman alıntılar yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlar dışında kullandığı diğer eserler Buharî ve

¹² Bu hususa örnek olarak şu eserlere bakılabilir: Ebû Abdullah Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Ahmed Şemsüddin, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), c. VI, s. 50-69; Sadreddin el-Konevî, *Risaletü'l-Mehdi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 2415; Ayasofya: 4849; Ahmet Berbir, *Risale fi'l-Mehdi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 2330; Zülalî Efendi, *Mehdilik Hakkında Bir Risale*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar: 7554.

Muslim'in *Sahih*'leri; Hakim Nisaburî'nin, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*'ı; Ebu Davûd ve Tirmizî'nin *Sünen*'leri; Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i gibi klasik hadis kaynaklarıdır. el-Ezherî, Osmanlı'ya itaatın lüzumunu anlatırken zaman zaman Kur'ân-Kerim ayetlerine de başvurmuştur.

c. Risalenin İçerik Analizi

Ahmed el-Ezherî'nin risalesi, karşı propaganda aracı olarak yazılmış politik bir eserdir. Muhammed Ahmed'in Sudan toplumu üzerindeki itibarını sarsmak amacı ile Osmanlı-Mısır idaresinin talebi üzerine kaleme alınmıştır. el-Ezherî bu amacı gerçekleştirmek için risalesini iki ana nokta üzerine bina etmiştir. İlk olarak, Sünnî İslâm geleneğindeki devlet başkanına itaat teorisini kullanmıştır. Buna göre; Osmanlı idaresi meşrû idare ve Osmanlı halifesi meşrû halife olup ona itaat Allah'ın ve Rasul'ünün emridir. Mevcut halifeye yapılmış olan zımnî biatın dinen bozulmasını gerektirecek hiçbir sebep yoktur. Osmanlı halifesi halkın huzur ve emniyetini sağlamakla meşgul iken mehdilik iddiası ile ortaya çıkan Muhammed Ahmed ise toplumun huzur ve güven ortamını zedeleyici olaylara öncülük etmektedir. Dolayısıyla mehdi olduğunu iddia eden bu şahıs toplum nizamının bozulmasından başka bir fonksiyon icra etmeyen zararlı bir kişiliktir.

Ahmed el-Ezherî'nin risalesindeki esas vurgu, Muhammed Ahmed'in gerçek Mehdi olmadığını ispatlamaya yöneliktir. Burada metod olarak hadis külliyyatında Mehdi'nin taşıyacağı söylenilen özelliklere dikkat çekmek ve Muhammed Ahmed'in bu hususiyetlere sahip olmadığını gözler önüne sermek benimsenmiştir. Esasında bu yöntemi sadece el-Ezherî tercih etmemiştir. Örneğin Sudan Mehdi'sine karşı yazılmış bir diğer önemli karşı-propaganda eseri olan Şakir el-Gazzî'nin *Risale fî Butlâni Da'vâ Muhammed Ahmed el-Mütemehdi* isimli risalesinde de, hadislerde verilen bilgiler ile Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin hem kişisel evsafının farklı olduğuna hem de davasının başlangıç ve gelişim sürecinin kaynaklarda bildirilen şekliyle

uyum arz etmediğine dikkat çekilmiştir. Onun risalesinde vurgulanan ayet ve hadisler de Ezherî'nin risalesindekiler ile neredeyse aynıdır. Ancak Şakir el-Gazzî'nin risalesinde Ahmed el-Ezherî'ninkine nispeten bir odaklanma problemi vardır. el-Gazzî'nin risalesinde devlet başkanına itaatin önemi biraz daha fazla vurgulanmış ve devlet karşısında isyancı güçlerin hiçbir varlık gösterme imkânlarının olamayacağı net bir şekilde ifade edilerek mevcut yönetime sahip çıkmanın herkesin faydasına olacağı ihsas ettirilmiştir.¹³ Bu anlamda Şakir el-Gazzî, Mehdi'nin hareketini küçümsemekte ve halka pragmatik bir tercih yapmayı salık vermektedir. Ahmed el-Ezherî'nin risalesi ise doğrudan dinî malzeme üzerine inşa edilmiş ve bu rivayetlerin çizdiği portre ile Muhammed Ahmed arasındaki tezata dikkat çekmeye odaklanmıştır. Bütün risale neredeyse bu amaca hasredilmiş olup okuyucunun dikkatini dağıtabilecek başka argümanlara hemen hiç iltifat edilmemiş; hedeflenen amacın doğası gereği risalede muhakkak yer alması gereken İslâm'da otoriteye ayrılan kısım bile ana konuya nispeten oldukça cılız kalmıştır. Risalede politik ifadelerden ziyade, Sudan toplumu üzerinde daha etkili olacağı aşikâr dinî malzeme üzerine yoğunlaşmak, risaleye popüler kitlelerin rağbetini sağlamıştır. Bu açıdan Ahmed el-Ezherî'nin risalesinde geniş kitleleri ikna etmek için etkili bir metod kullandığını söylemek mümkündür.

Burada şu hususa da dikkat çekilmelidir ki; Ahmed el-Ezherî'nin risalesi içerisinde mehdilik inancına yönelik hiçbir olumsuz görüş beyan edilmemiştir. Beklenen Mehdi'nin geleceği konusunda risale yazarı kesin bir inanca sahip olup eleştiriler sadece Muhammed Ahmed'in beklenen Mehdi olamayacağı üzerine bina edilmiştir. Hâlbuki mehdilik iddia eden birisi hakkında yazılan bir karşı-propaganda risalesinde, İslâm geleneğinde İbn Haldûn gibi bazı alimlerin sahip olduğu mehdilik konusuna ve

¹³ Bkz. Şakir el-Gazzî "Risale fî Butlânî Da'vâ Muhammed Ahmed el-Mütemehdi", *Tarihu's-Sûdan*, (nşr.) Nuaym Şukayr, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), s. 620-628.

kaynaklarına yönelik eleştirel bakışa¹⁴ en azından işaret edilmesi beklenebilirdi. Nitekim Şakir el-Gazzî bunu yapmış ve risalesinin başlarında bazı alimlerin Mehdi'nin gelişini inkâr ettiğini vurgulamıştır.¹⁵ Ahmed el-Ezherî ise sadece risalesinin sonlarında mehdilik beklentisinin bir inanç esası olmadığını söylemekle iktifa etmiştir. Onun bu tercihinin risalenin etki çerçevesinin geniş olmasına olumlu bir katkı yaptığı kanaatindeyiz. Zira İslâm tarihi boyunca geniş halk kitleleri açısından mehdilik inancı bir tartışma mevzusu değil, bir inanç meselesi olarak görülmüştür. Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse, halk tabakasının ilgisi çoğunlukla Mehdi'nin gelip gelmeyeceğine yönelik kalamî tartışmalara değil, mehdilik olarak ortaya çıkan kişilerin gerçek Mehdi olup olmadığı sorusuna cevap bulmaya yoğunlaşmıştır. Esasında halktaki güçlü Mehdi beklentisi, varlığını bir anlamda İslâm geleneğine mensup ilim adamlarına borçludur. Zira hem Şîî hem Sünnî geleneği – Sünnîlikte Şîîlik kadar güçlü olmamakla birlikte – Mehdi beklentisine büyük önem vermiş; nadir birkaç istisna dışında mehdilik inancı kesin bir kabule mazhar olmuş ve İbn Haldûn gibi birkaç örnek hariç tutulmak kaydıyla bu inançta yönelik neredeyse hiçbir eleştiri dile getirilmemiştir. Bu sebeple tarih kaynaklarında mehdilik iddiası ile ortaya çıkan kişiler çoğu zaman “sahte mehdilik”, mehdilik-kâzib”, “mehdilik namına hareket eden”, “mehdilik taslayan” gibi ifadelerle¹⁶ vasıflandırılmış ve gerçek Mehdi beklentisi hep olumlu bir bakış açısı ile diri tutulmuştur.

el-Ezherî'nin rivayetler ışığında Muhammed Ahmed'in Mehdi olmadığını ispatlama girişimi birkaç aşamalı bir plan çerçevesinde yürütülmüştür. İlk olarak, mehdilik rivayetlerinin hemen hepsinde rastlanan ve mehdinin Ehl-i

¹⁴ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn el-Hadramî, *Mukaddime*, (çev. Halil Kendir, Ankara: Yeni Şafak, 2004), c. I, s. 413-433.

¹⁵ Bkz. el-Gazzî, s. 622.

¹⁶ Şakir el-Gazzî'nin söz konusu ettiğimiz risalesindeki Muhammed Ahmed için kullandığı “mütemehdik” tabiri sahte mehdilik anlamına gelmektedir. Bu tabir Osmanlı geleneğinde de kabul görmüş ve Sudan mehdilik için *mütemehdik* lakabı kullanılmıştır. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.TKM, 23/8; İ.DH, 102212/1295; Y.A.HUS, 21/309; Y.PRK.TKM, 4/7. Mehdilik-kâzib vs. gibi diğer vasıflandırmalar için bkz. HAT: 456; DH.MKT: 1610/18; DH.MKT: 2765/29; Y.PRK.MYD: 7/31; “mehdilik taslayan” ifadesi için bkz. Y.PRK.UM, 13/37. Bunlar dışında bkz. Naîma Mustafa Efendi, *Tarih-i Naîma: Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulasati Ahbari'l-Hafkayn*, haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: TTK Yayınları, 2007), c. I, s. 164; c. II, s. 646.

Beyt mensubu olacağını ifade eden rivayetler zikredilmiştir. Hâlbuki Muhammed Ahmed, Sudan'da doğmuş ve köken olarak Ehl-i Bey'ten olmadığı kesinlikle bilinen bir kişiliktir. Ayrıca rivayetlerde Mehdi'nin fiziksel özellikleri de dile getirilmiştir ve Muhammed Ahmed bu özelliklerin hiçbirisini taşımamaktadır. el-Ezherî'ye göre, bu hususlar dikkate alındığında Muhammed Ahmed'in gerçek Mehdi olmadığı ortaya çıkmaktadır.

el-Ezherî'nin daha sonra aktardığı hususlar Mehdi'nin çıkacağı ortama ve etrafındaki kişilere yöneliktir. Hadislerde Mehdi'nin bir Ramazan ayında vuku bulacak güneş ve ay tutulmasının akabinde zuhur edeceği rivayet edilmiştir. Muhammed Ahmed'in mehdilik iddiası ile ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Ramazan ayı gelmiş ve fakat ne güneş ne de ay tutulması olmuştur. Ayrıca Mehdi'nin ilk olarak Mağrib'te belireceği, daha sonra Mekke'ye geçerek orada biat alacağı rivayet edilmiş; hâlbuki Muhammed Ahmed Sudan'da ortaya çıkmış ve Mekke'deki biat ve akabinde gerçekleşmesi gereken olaylar vuku bulmamıştır. el-Ezherî, Muhammed Ahmed'in ortaya çıkış sürecindeki olayların akışını ve bu süreç içerisinde hadislerdeki bilgiler ışığında yaşanması gereken gelişmelerin gerçekleşmemesini, söz konusu mehdilik iddiasının temelsizliğinin en önemli delillerinden birisi olarak yorumlamıştır.

el-Ezherî'nin vurguladığı önemli bir diğer husus da Mehdi'nin eğitimi mevzudur. Rivayete göre, Mehdi iddiasını açığa vurmada önce bir eğitim sürecinden geçmemiş olacak, o, Allah tarafından irşad edilecektir. Oysa Muhammed Ahmed bir tarikat mensubu olup şeyhleri vasıtasıyla irşad edilmiş olup hâlihazırda bir tarikatın şeyhliğini de îfâ eden bir kişiliktir. Bunun yanında, rivayetlere göre, Allah tarafından görevlendirilmiş bir melek, gerçek Mehdi'nin başının üstünde durarak onun Allah'ın halifesi olduğunu tasdik edecektir; lakin Muhammed Ahmed için böylesi bir hususa da şahit olunmamıştır.

el-Ezherî'nin vurguladığı belki de en önemli husus; Mehdi tarafından kazanılacak zaferler ve akabinde tesis edilecek huzur / adalet ortamıdır. Rivayetlerde Mehdi adaletsizlik ortamında zulüm ve belaların yaygın olduğu bir vasatta ortaya çıkacak; huzur ve güveni tesis ederek insanları zenginlik ve refaha kavuşturacaktır. Ancak durum rivayetlerin bildirdiğinin tam aksine bir süreç olarak gelişmiştir. el-Ezherî'ye göre, Muhammed Ahmed'in ilk çıktığı zamanlarda Sudan'da zulüm ve bela ortamı olmayıp halk Osmanlı idaresinin sağladığı güven ortamı içerisinde yaşamaktadır. Hâlbuki Muhammed Ahmed, bırakın adaleti sağlamayı, bizzatı kendisi bir fitne hareketini tetikleyerek huzur ve güvenin bozulmasının müsebbibi olmuştur. Kazandığı kısmi başarılarla rağmen taraftarlarına bir zenginlik ve refah da sağlayamamış; bilakis çok sayıda cahil insanın telef olmasına neden olmuştur. Bu bakış açısı şüphesiz Ahmed el-Ezherî'nin var olan düzenin destekçisi olduğu hatırlanarak değerlendirilmelidir.

Görüldüğü üzere, Ahmed el-Ezherî, rivayetler ile mevcut durum arasındaki tezata dikkat çekmiş ve aklî çıkarımlarda bulunarak insanları ikna etmeye çalışmıştır. Yöntemi sade, basit ve doğrudan hedeflediği amacı sağlayacak netliktedir. Risalenin etki gücünün yüksek olması da varlığını büyük oranda takip ettiği bu metoda borçludur.

2. Risalenin Tercümesi

en-Nasîhatu'l-Âmme li-Ehli'l-İslâm 'an Muhâlefeti'l-Hukkâm ve'l-Hurûci

'an Tâ'ati'l-İmam

(Yöneticilere Muhalefet ve İmam'a İtaatten Ayrılma Hususunda Ehl-i

İslâm'a Genel Tavsiyeler)¹⁷

¹⁷ Tercümede Nuaym Şukayr'ın *Tarihu's-Sûdan* isimli eserinde 629-638. sayfalar arasında yaptığı neşir esas alınmıştır. el-Ezherî eserinde alıntılarını göstermek için alıntının başladığı ve bittiği yerlere “a” harflerini koymuştur. Tercümede bu “a” tırnak işareti ile karşılanmıştır. Tercüme esnasında el-Ezherî'nin kullandığı eserler, özellikle doğrudan alıntı yaptığı kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu alıntıların çoğu hadis rivayetleridir. Bu hadislerin bazıları oldukça meşhur olup buna muvazi olarak çok farklı kaynaklarda varlığına rastlanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı hadis tespiti olmadığı için bu tür hadisler söz konusu olduğunda genellikle en meşhur kaynaklardaki rivayetlere işaret edilmekle iktifa edilmiştir.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Seçtiği kullarına hidayet bahşeden ve uygun gördüğü kimseleri tamamen kendi inayetiyle doğruluk yolunu tutmaya yöneltten Allah'a hamdolsun. Salât ve selam O'nun hiçbir şeyi eksiksiz bırakmadığı kitabını kendisine indirdiği habibi ve rasulü ile doğruyu yanlıştan ayırmada onun yolunu takip eden âl ve ashabının üzerine olsun.

İmdi, diyorum ki; ben her türlü güç ve kuvvetten yoksun ve Yüce olana muhtaç “el-Ezherî” namı ile meşhur ve eş-Şeyh İsmail el-Veli el-Kordofânî'nin oğlu es-Seyyid Ahmed'im. (Allah rahmanî yardımının feyzinden bana ve Müslümanlara kat kat versin). Allah'a, Rasulüne, Müslümanların idarecilerine ve tüm Müslümanlara nasihat, dinin bir gereğidir ve bu sahih hadislerde *seyyidu'l-mürselîn ve hâtemu'n-nebiyyîn*den nakledilmiştir. Aynı şekilde ondan “kim dinimizde nasihat etmezse bizden değildir”-yani sünnetimizi takip etmiyordur- şeklinde bir hadis de nakledilmiştir. Yine ondan “kim dinimiz hususunda nasihat etmezse onun biati geçersizdir” hadisi de rivayet edilmiştir. Bunlara ek olarak hepsinin burada zikredilmesinin mümkün olmadığı başka rivayetlerin gelmiş olması, benim aklıma kendimi ve Müslümanları şeytanî vesveselerle ve nefsanî ayartmalarla tehlikeli yollara dalmaktan korumayı getirdi. Beni buna iten, başta Sinnâr ve Kordofan bölgeleri olmak üzere Sudan'da peş peşe binlerce Müslümanın kanının ve malının zayi olmasına yol açacak kadar yaygınlaşan; Osmanlı idaresini, dinin, İslâm'ın ve halkın izzet-i nefsinin gözeterek devletin güç ve kudretiyle müfsitlerin def edilmesi ve onlara engel olunması için teçhizat ve güç toplanmasına yönelik paralar sarf etmeye mecbur bırakan musibet idi.

Bedevilerden ve diğerlerinden oluşan dağınık hâldeki kabilelerin çoğunluğu avamdır ve onların kıt akıllı önderleri, Muhammed Ahmed'in güttüğü mehdilik davası propagandasından ve onun, itimat ederek kendisini destekleyeceklerini umduğu bazı kişilere gönderdiği mektuplardan

işittiklerine dayanarak kuruntulara kapılmışlardır. Bu dava ve buna dair yazışmalar Müslümanlar arasında büyük bir fitneye sebep oldu. Öyle ki, İslâm hukukuna aykırı bir şekilde birbirlerini öldürüp mallarını gasp ettiler ve Şari' (s.a.v.) nin sakındırdığı ve benzerlerinin hiçbir tereddüte mahal bırakmadan haram olduğunu açıkladığı şeyleri yaptılar.

Vatanım olan Kordofan'dan ayrılmadan önce mehdilik iddiasında bulunan mezkûr kişinin bana hitaben mektup yazdığı bilgisi ulaştı. Ben de onunla bir araya gelmek ve mektupta bahsettiği şeylerden nelere sahip olduğunu görmek istiyordum. Fakat ne onunla bir araya gelebildim ne de ona gerekli nasihatları içeren ve ihtiyaç duyacağı sarîh nasları izah ettiğim bir mektubu ulaştıracak birisine rastladım. Umuyordum ki şayet mektubum ona ulaşır onun önünde/huzurunda okunsa idi, onun için doğru yola dönmekten; "işittik ve itaat ettik" diyerek yöneticilerle (üli'l-emr) bir araya gelmekten ve halk arasında yayılan bu fitneyi teskin etmekten başka yol kalmazdı. Mısır-ı Mahrûse'ye gitmek için Hartum'a uğrayıncaya kadar bu fitnenin şiddetinin bu raddeye ulaşacağını düşünmemiştim. Hartum'a vardıktan sonra bu bela ve fitnenin sonu gelmez bir noktaya ulaştığına dair mektuplar önüme yığılmaya başladı. Sonra yüce, gözü pek, basiretli, dirayetli, cesur ve haşmetli divan nazırı, Sudan bölgesinin umumi yöneticisi Saadetlü Abdülkadir Paşa¹⁸ –Allah ona esenlik versin– Hartum'da bulunan hükümet merkezine geldiğinde basiretiyle işleri yoluna koydu, düzenlemeleri yaptı, güven bayrağını dalgalandırdı ve toplumu ıslah edecek şeyleri yaymaya girişti. Hâsıl-ı kelam, bize düşen iyiliği emretmek (emr-i bi'l-maruf), kötülüğü yasaklamak (nehy-i ani'l-münker), öğüt vermek ve sarîh hadislerle itimada şâyân ilim adamlarının sahih kavillerinden alınmış deliller ortaya koymaya kabiliyeti olmayan kişilerin sebep olduğu şüpheleri ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Umulur ki bu çabadan, dinden öğrendikleri şeyler sebebiyle, umumun faydası ve müfsitlere engel olmak hâsıl olur. *en-*

¹⁸ 1881 yılında Mısır idaresi tarafından Sudan genel valisi olarak atanan devlet görevlisi. Bkz. Holt, s. 49.

Nasîhatu'l-Âmmeh li-Ehli'l-İslâm 'an Muhalefeti'l-Hukkâm ve'l-Hurûci 'an Tâ'ati'l-İmam adını verdiğim bu nasihatları telif ettim ve giriştiğim işe onun (Allah'ın) yardımına dayanarak başlar ve derim ki:

Allah'ın kerem ve ihsanına talip olan Müslüman kardeşlerim biliniz ki; her şeyden münezzeh ve yüce olan Allah kullarına dalalet ve hidayet yolunu açıklamıştır. O, kullarının bütün hâl ve fiillerini gözetlemekte olup onları başıboş bırakmamıştır. Kullarından ilk olarak *memleketin sırları (esrârü'l-memleketi)* denilen bir topluluğu seçmiş ve onlara itaati emretmiş; onlara muhalefeti kötülük ve helaka sebep saymıştır. Allah Teâlâ şöyle demiştir: “Allah’a, Rasulüne ve sizden olan üli'l-emre itaat ediniz”.¹⁹ Rasul (a.s.) de şöyle buyurmuştur: “Sizi Habeşli bir köle bile yönetse emirlerini dinleyip itaat ediniz”.²⁰ Ulema da imama itaatten ayrılmanın haram olduğuna hüküm vermiştir. Rasul (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kim benim emirime (yöneticime) itaat ederse bana itaat etmiş olur; kim ona isyan ederse bana isyan etmiş olur”.²¹ Ulema da bir kişiye küfre girmesini emretmedikçe veya o, yani İmam (bizzat kendisi) küfre girmediği İmam'ın azledilemeyeceğine, ona biatten vazgeçilemeyeceğine, ona edilen yeminin (ahd) bozulamayacağına hükmetmiştir. O, ehl-i tahkikin vurguladığı gibi adaletten ayrılrsa ve fıkı ile muttasıf kılınrsa bile, küfre girmediği sürece imametten azledilemez, ahdi bozulamaz, biati geçersiz kılınmaz. Sana sunduğum delillerden imam fasık bile olsa küfre girmediği sürece ona itaatının vacib, itaatten ayrılmanın da haram olduğunu, ahdini bozmanın ve biatını geçersiz kılmanın doğru

¹⁹ Nisa 4/59.

²⁰ el-Ezherî'nin kullandığı lafızlarla hadisin hangi kaynaktan alındığını tespit edemedik. Ancak lafızlarında ufak farklılıklar olmakla birlikte aynı manaya sahip çok sayıda varyantı muteber hadis kitaplarında kaydedilmiştir. Örnek için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şeyh Halil Me'mun, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1996), Taatu'l-İmam: 2860, c. III, s. 391; Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), c. XXVII, s. 209.

²¹ Hadis için bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), Ahkam: 1, c. VIII, s. 133; Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim*, tahkih: Muhammed Duad Abdalbaki, İmare: 1835, (Mekke: el-Mektebetü'l-Faysaliyye, ts.), c. III, s. 1466; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1994), Bey'at: 4204, c. VII, s. 174.

olmadığını öğrendiğine göre; mehdilik davasında onun doğruluğuna işaret eden sadece akli delil varken, nakli hiçbir delil yok iken, Muhammed Ahmed'in mehdilik davası hakkında söylenenleri dinlemek ve konuşmalarındaki sözlerine aldanmak sizin için nasıl mümkün olur? İşte size onun mezkûr davasını nakzeden delilleri zikrediyorum:

Birincisi: Kendisinin mehdilik iddiası olduğu nakledilen Muhammed Ahmed'in, Sudan ülkesinde doğmasıdır. Bu, çağdaşlarından onu tanıyanların hepsinin nezdinde genel kabul görmüş kat'î bir bilgidir. Bunun yanında onun anne ve babası tanınan kişilerdir ve onlara bir bölgenin nisbesi olan *Donâkile*²² adı verilmiştir. Onların hiçbirinin ne Mekke'ye ne de Medine'ye gittiği nakledilmiştir. Hâlbuki Mekke'de mukim hadis âlimlerden Şihabuddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *Savâ'iku'l-Muhrika fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida ve'z-Zendeka* isimli eserinde İmam Ali (k.v.)'den naklen şunu zikretmiştir: "Mehdi'nin doğum yeri Medine'dir".²³

İkincisi: Muhakkik âlimler Ebu Nuaym'ın tahrir ettiği bir hadisi zikretmişlerdir ki, şöyledir: "Muhakkak ki Allah, zürriyetimden bir kişi gönderecektir. Onun dişleri aralıklı alnı açıktır, yani alnında saç yoktur".²⁴ Rûyânî ve diğerlerinin zikrettiklerine göre de o, şu şekilde tavsif edilmiştir: "Mehdi benim neslimdendir, onun yüzü parıldayan bir yıldız gibidir, rengi Araplara benzer, endamı İsrailoğullarına benzerdir, yani uzundur.²⁵ Mehdi hakkında varid olan rivayetlere göre o, sürmeli gözlü, kalem kaşlı, burnu kemerli, sık sakallı ve sağ yanağında ben olan bir gençtir. Mehdi'nin zikredilen bu sıfatları, mezkûr Muhammed Ahmed'de yoktur. O, Kordofan

²² Dongola bölgesinden olduklarına işaret etmektedir.

²³ Bkz. Ebu'l-Abbas Şehabüddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-Muhrika fi'r-Reddi alâ Ahli'l-Bida ve'z-Zendeka*, thk. Adil Şûşe, (Mansûre: Mektebetü'l-Feyyâz, 2008), s. 468.

²⁴ Bkz. Heytemî, *es-Sava'ik*, s. 462. Ayrıca bkz. Yusuf b. Yahya b. Ali b. Abdülaziz el-Makdisî, *'Ikdu'd-Durer fi Ahbâri'l-Muntazar ve Hüve'l-Mehdi 'Aleyhi's-Salam*, thk. Mehîb b. Salih b. Abdurrahman, (Zerka: Mektebetü'l-Menar, 1989), s. 71.

²⁵ Bu rivayet, Ruyanî'yi kaynak göstermesi de dâhil bütünüyle Heytemî'den alınmıştır. Bkz. Heytemî- *es-Sava'ik*, s. 462.

bölgesinde idari merkez de olan el-Ubeyyid şehrinde bizim yanımıza geldi ve bizi camimizde ziyaret etti. Biz o sırada Tirmizi'nin *Şemail*'ini okuyarak hadis dersi yapıyorduk. Meclisimize katıldı ve biz dersi bitirene kadar orada kaldı. O, bizi ziyaret edip duamızı istedi ve akabinde evine döndü. Biz bu sırada onda bu vasıflardan (sözkonusu mehdilik özelliklerinden) hiçbirini görmedik. Bilakis meclisimizde otururken sakin, yumuşak başlı ve sessiz idi. Bu olay Rebiu'l-Evvel ayında olmuştu, sonra Abâ adasına döndü ve orada birkaç ay ikamet etti. Bir süre sonra bana, onun bu iddiayı (mehdilik) öne sürdüğü ve sağ yanağında bir ben olduğunu söylediği bilgisi ulaştı. Bu (ben) var olsa bile, diğer vasıflar olmaksızın bir kıymeti yoktur.

Üçüncüsü: Muhakkik ulema zikretmiştir ki; "Mehdi'nin ortaya çıkışı Ramazan'ın ilk gecesindeki ay tutulması ve ayın ortasında vuku bulacak güneş tutulmasından sonra olacaktır. Buna benzer bir durum Allah gökleri ve yeri yarattığından bu yana olmamıştır".²⁶ Mezkûr Muhammed Ahmed'in bu iddiasını ilk olarak Abâ adasında Şaban ayında dile getirdiği bilinmektedir. (Akabinde) Ramazan gelmiş ve ne onun ilk gecesinde ay tutulduğuna ne de ortasında güneş tutulduğuna dair bir bilgi herhangi bir kişiden nakledilmiştir. Bu, onun öne sürdüğü mehdilik iddiasını destekleyen hiç bir şeyin olmadığına apaçık bir delildir.

Dördüncüsü: Hakikat ve şeriatı cem eden muhakkik bir âlim olan Şeyh Şa'rânî'nin *Muhtasar* isimli eserinde şöyle dediği nakledilmiştir: "Âhir zamanda Mağrib'in en uzak yerinden Mehdi denilen bir adam çıkacağı rivayet edilmiştir. Zafer kırk mil onun önünde ilerleyecektir. Onun bayrakları beyaz ve sarı renktedir. Onların üzerinde rakamlar ve Allah'ın yüce ismi yazılıdır. Hiçbir bayrak onu hezimete uğratamaz. Bu bayraklar

²⁶ Hadis için bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenu'd-Dârekutnî*, thk. Suayb el-Arnâvut, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), c. II, s. 419.

Mağrib'in Massa denilen dağlık bölgesinin sahillerinden ortaya çıkıp yayılacaktır. Bu bayraklar Allah Teâlâ'nın galibiyet ve zafer ahdi aldığı bir toplulukla beraber gönderilir. Onlar Allah'ın tarafında olanlardır. Dikkat edin Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa ereceklerin ta kendileridir".²⁷ Mezkûr Muhammed Ahmed'in ne Mağrib'in en uzak yerine gittiğini ne de Massa denilen Mağrib'in dağlık bölgesinde bulunduğunu gören birisi bildirilmiştir. Bilakis şu anda onun Saîd dağlarından Cebel-i Kadir'de olduğu işitilmektedir. Şayet bir kişi Cebel-i Kadir, Massa denilen yerdir derse, ona Cebel-i Kadir'in sahili olan bir denizi olmadığı ve mezkûr özellikleri taşıyan bayrakların oradan gönderilmediği şeklinde bir cevap verilir. Onun vezirleri olduklarını iddia edenlerin önlerindeki bayraklara gelince, onların hükümetin askerleri önündeki mağlubiyet ve öldürülmeleri herkes için aşikârdır ve Allah onlarla galibiyet ve zafer ahdi yapmamıştır.

Beşincisi: Şihabuddin Ahmed b. Hacer, İbn Asakir'in tahrir ettiği Hz. Ali (Allah yüzünü mükerrem kılsın)' den nakledilen (hadisde) şunu zikretmiştir: "Hz. Muhammed'in ailesinden bir kişi kıyam ettiğinde Allah doğunun ve batının insanlarını bir araya getirir Rufeâ, Kufe ehlinde, abdallar ise Şam ehliendir. Sonra sahîh olarak şöyle söyledi: (Rasul) dedi ki, bir halife öldüğünde bir ihtilaf olacak ve Medine'den bir adam kaçarak Mekke'ye gidecek. Sonra Mekkelilerden bir grup ona gelecek ve istemediği hâlde onu çıkaracaklar. Rûkn ve Makam arasında ona biat edecekler. Onlar için Şam'dan bir ordu gönderilecek. Onlar Mekke ve Medine arasındaki Beyda'da yere batırılacak. İnsanlar bunu gördüğünde Şam'ın abdalları ve Irak'lı gruplar ona gelip biat edecekler. Sonra Kureys'ten dayıları Kelb kabilesinden olan bir adam ortaya çıkar ve onlar üzerine bir ordu gönderir. Onlar bu orduya üstün gelirler. Bu Kelb'in ordusudur ve Kelb'in ganimetine şahit olmayanlar hüsrana uğramıştır. O; malı taksim eder, halkın (işlerinde)

²⁷ Bkz. Abdulvehhab eş-Şa'ranî, *Muhtasaru Tezkireti'l-İmâm Ebî 'Abdillah el-Kurtubî*, (Bulak: Matbaatu'l-Mîriyye, 1300), s. 159.

peygamberlerinin sünnetine uygun davranır”.²⁸ Rasulün (s.a.v.) halifesi olan İmam’ın şu anda mevcut olup ölmediği ve hilafet hususunda da herhangi bir kişinin hak iddia etmesine yol açacak bir ihtilafın olmadığı akıllı kişilerin malumudur. Muhammed Ahmed’in halife mevcut iken *Hilafet-i Kübra* ve mehdilik davası güdüp insanlardan biat istemesi ise, halife küfre düşmediği sürece şer'an caiz olmamasına rağmen var olan ahd ve biati bozmanın yanında, yukarıda nakledilen hadisin kendisine de muhalefet etmektir. Zikrettiğimiz şeylerden, onun hakkında nakledilen ve kendisine itaat ve muvafakat edilmesinin zorunluluğuna dayanak yapılan delillerin hepsinin reddedilmesi gerektiği anlaşılır. Zira, imam mevcut iken imamlık iddiası sabit olmaz. Onun dayandığı bütün Kur’ân ayetleri ve Nebevi hadisler bağlamı dışında kullanılmıştır.

Altıncısı: İmam Ahmed ve diğerleri şöyle rivayet etmiştir: “Mehdi bizden, Ehl-i beyt’tendir. Allah onu bir gecede ıslah edecektir”.²⁹ Bütün muasırları tarafından iyi bilinir ki, mezkûr Muhammed Ahmed, Şeyh el-Kureşî ve diğerlerinin elinden Halvetiyye tarikatına girmiş ve bir grupla ilim meclislerine devam etmiştir. Onun eğitilmesi mezkûr şeyhler vasıtasıyla olmuştur. Beklenen Mehdi’nin Sudanlı olmasının İmam Ahmed’in rivayetinin zahirine aykırı olması bir tarafa, kendisine mahsus bir tarikat yoluna irşad eden bir şeyhinin olacağı da bilinmemektedir.

Yedincisi: Hâkim *Sahîh*’inde şu hadisi rivayet etmiştir: “Âhir zamanda ümmetimin başına sultanlarından neşet eden daha önce işitilmemiş şiddette belalar gelir. Öyle ki, hiç kimse sığınacak bir yer bulamaz. Bunun üzerine Allah neslimden, Ehl-i Beyt’ten yeryüzünü, zulüm ve haksızlıkla dolu

²⁸ Bkz. Heytemî, *es-Sava’ik*, s. 464. Ayrıca bkz. Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistanî, *Sünenü Ebû Davud*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994), Kitâbü’l-Mehdi: 4286, c. IV, s. 88.

²⁹ Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Fiten: 4085, c. IV, s. 413.

olduğu gibi adalet ve hakkaniyetle dolduracak birisini gönderir. Yer ve gök ehli onu sever. Sema yağmur katrelerini gönderir, yer nebatâtı bitirir. Hiçbir şey eksik bırakılmaz".³⁰ Osmanlı Devleti Hükümeti yöneticilerinden Mehdi'nin çıkışına sebep olacak bahsettiğimiz belaların sâdır olmadığı bilinmektedir. Şu anda gözlemlenen, mehdilik iddiasında bulunan Muhammed Ahmed'in eline düşenlerin ona öfkeli oluşudur. Zira o, adamlarını öldürüp mallarını gasp etmektedir. Bazı insanların birbirlerine yaptıkları zulmü bir yana bıraktık, nerede yeryüzü ahalisinin onu sevmekte ittifak edeceği hususu ve nerede adalet ve hakkaniyet?

Sekizincisi: İmam-ı Ekber Seyyidim Muhyiddin İbn Arabî es-Sufî, *Futûhât-ı Mekkiyye*'sinde şöyle demiştir: "Allah, Mehdi için bir topluluk atamıştır. Onları gaybının gizliliklerinde saklamıştır. Onları keşif ve müşahede ile hakikatlere muttali kılmıştır. O, Allah'ın kullarına emrinden başka bir şey değildir. Mehdi onlarla meşveret etmeksizin hiçbir şey yapmaz. Onlar, Allah'ın davetini tasdik eden sahabeden bir kısım insanın adımlarını takip eden kimselerdir. Onlar, Acemdirler. İçlerinde Arap yoktur. Ancak Arapça konuşurlar. Onların kendilerinden olmayan bir koruyucusu vardır. O, Allah'a hiç asi olmamıştır. O vezirlerin en seçkinidir".³¹ Bu imamın zikrettiklerinden şu anlaşılmaktadır: kendilerini gizleyenler, Allah Teâlâ hükümetin kılıcı ile yeryüzünü onlardan temizlesin diye kendilerini telef olmaya sunmaktadır. Onların vezaret iddiası salt kendini kandırmadır. Muhammed Ahmed onlara mezkûr vezirler olarak hitap etse veya buna inandırmaya çalışsa bile, bu durum onun mehdilik davasının geçerli olmadığına bir delildir.

Dokuzuncusu: Bazı muhakkik imamlar dile getirmişler ve bazı rivayetlerde de vârid olmuştur ki; onun zuhurunda başının üstünde bir melek "bu

³⁰ Bkz. Ebû Abdullah İbnu'l-Beyyî' Muhammed Hakim en-Nisabûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), c. IV, s. 512.

³¹ Bkz. İbnu'l-Arabî, *el-Futûhât-ı Mekkiyye*, c. VI, s. 52.

Allah'ın halifesi olan Mehdi'dir, ona tabi olunuz" diye nida edecektir. İnsanlar onun etrafında toplanıp ona meftun olacaktır. O, doğusu ve batısı ile yeryüzüne hâkim olacaktır.³² "Rükn ve Makam arasında ona ilk olarak Bedir ashabı adedince kişi biat edecektir".³³ Sonra Şam Abdalları, Mısır Nücebâsı, doğulu gruplar vb. gelecek ve Allah onu desteklemek için Horasan'dan siyah bayraklarla bir ordu gönderecektir.³⁴ Sonra onlar Şam'a bir diğer rivayete göre ise Kufe'ye yönelecektir. Bu iki rivayeti uzlaştırmak mümkündür. Allah Teâlâ onu üç bin melek ve Ashab-ı Kehf'den yardımcılarıyla destekleyecektir.³⁵ İnsanların şu anda temennisi ise hükümetin Muhammed Ahmed'e karşı galip gelmesi ve iddiası sebebi ile vuku bulan fenalıkların ortadan kaldırılması için zafere ulaşmasıdır. Bu dava, meleğin nida etmesi ve insanların kalbinde ona muhabbet hâsıl olması gibi durumlarla tezat teşkil etmektedir.

Onuncusu: Varid olmuştur ki, hazineler Mehdi'nin zamanında ortaya çıkacak, cizyeyi ihdas edecek, boyun eğmeyi öldürecek.³⁶ Efendimiz İsa'nın bu vasıflarla muttasıf olmasının Mehdi'nin vasıfları ile tenakuz teşkil etmediği dile getirilmiştir. Çünkü her ikisi de tabi olunan imamlar ve Rasulullah'ın (s.a.v.) şeriatını kuran kimselerdir. Hazineler onun zamanında ortaya çıkacağı için o zamanda alınması için kanun çıkarılıncaya kadar cizye almaya gerek yoktur. Çünkü araçlar, amacı hâsıl olmadığında meşrû (şer'î) olmaz. Tirmizî şunu rivayet etmiştir: "Bir adam gelip ey Mehdi bana ver

³² Bkz. Ali el-Muttakî el-Hindî, *Kitabu'l-Burhân fî 'Alamâtî'l-Mehdî-i Âhiri'z-Zaman*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi: 829, Vr. 2b.

³³ Bkz. Ali el-Muttakî, *Kitabu'l-Burhân*, Vr. 23a-23b.

³⁴ Burada hadislerin ana fikirlerinden bir derleme yapılmıştır. Mehdi'nin Allah'ın halifesi için bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Fiten: 4084, c. IV, s. 413. Horasan'dan gelen siyah bayraklı ordu rivayetleri için bkz. Nuaym b. Hammad el-Mervezî, *Kitabü'l-Fiten*, thk. Suheyl Zekkâr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993), s. 117-127.

³⁵ Mehdi'ye üç bin meleğin desteği için bkz. Nuaym b. Hammad, s. 226. Ashab-ı Kehf'in Mehdi'nin yardımcısı olması hususunda bkz. eş-Şa'ranî, s. 180.

³⁶ Bu hadis klasik hadis kaynaklarında Hz. İsa ile ilişkilendirilmektedir. Bkz. Ebu Davud, c. IV, s. 102; Ahmed b. Hanbel, no: 7679, c. XIII, 108; Hakim, no: 8507, c. IV, s. 536. Mehdi ile ilişkilendirilmiş biçimini hadis kaynaklarından tespit edemedik.

diyecek, o da taşıyabileceği kadar onun elbisesini dolduracaktır".³⁷ Ahmed ve Müslim şunu tahrir etmiştir: "Âhir zamanda bir halife çıkacak ve hesabını tutmadan malı dağıtacaktır".³⁸ Ahmed el-Maverdi'nin tahririne göre Rasulüllah (s.a.v.) şunu demiştir: [Mehdi ile müjdelenin. O, Kureyş'ten ve benim neslimden bir kişidir. İnsanların ihtilaf içinde oldukları sıkıntılı bir zamanda ortaya çıkacak, zulüm ve haksızlıklarla dolmuş yeryüzünü adalet ve insafla dolduracaktır. Yer ve gök ehli ondan razı olacak, malı tam olarak adil şekilde insanlara dağıtacaktır. Ümmet-i Muhammed'in gönlü zenginlikle dolacaktır. Adaleti öyle yayılacak ki, bir münadiye "ihtiyacı olan bana gelsin" diye nida etmesini emrettiğinde bir kişi dışında kimse gelmeyecektir. O kişi gelip isteğini dile getirdiğinde ona sadin'e (hazinedar) git sana istediğini verecek denilecektir. O kişi hazinedara gidip bana mal vermen için Mehdi beni sana gönderdi dediğinde, ona "al" diyecek ve o da taşıyamayacağı kadarını yüklenecektir. Sonra bir kısmını bırakıp taşıyabileceği kadarını alıp onlarla ayrılacaktır. Sonra pişman olup ben ümmet-i Muhammed'in en açgözlüsüyüm. Onların hepsi mal almaları için çağrıldı fakat benim dışındakiler gelmedi diyecektir". Bu düşünce ile aldıklarını geri verecek fakat hazinedar ona "biz verdiğimiz şeyi geri almayız" diyecektir].³⁹ Yedinci delilde ve burada zikrettiklerimiz her bir akıl sahibine şu andaki durumun tam tersine olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Nerede semanın gönderdiği katreler ve nerede yerden fışkıran bitkiler? Nerede gönüllerin zenginlikle dolması ve nerede hazinelerin ortaya çıkması? Nerede malların dağıtılması ve nerede dolup taşması? Bilakis şu andaki durum daha önce şahit olunmamış şiddette kuraklık, yüksek fiyatlar ve insanların dünyalığa saldırması şeklindedir. Öyle ki, mallarını ele geçirmek için birbirlerini öldürmekte. Bunlarla her bir akıl sahibi için bu zamanın İmam Mehdi'nin zamanı olmadığı açıklığa kavuşur.

³⁷ Bkz. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), Kitâbü'l-Fiten: 2239, c. IV, s. 100.

³⁸ Bkz. Heytemî, *es-Sava'ik*, s. 461. Ayrıca bkz. Müslim, Fiten ve Eşrati's-Saat: 2913, c. IV, s. 2234.

³⁹ Bkz. Heytemî, *es-Sava'ik*, s. 467. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, c. XVIII, 62.

Onbirincisi: Şihabuddin el-İmam Ahmed b. Hacer, Ebu'l-Hüseyn el-İbri'nin şöyle dediğini zikretti: "Onun (mehdinin) çıkışı hakkında Hz. Mustafa'dan (s.a.v.) nakledilen haberler tevatür derecesine ulaşmış ve râvilerinin sayısı çok fazla sayıda olmuştur. O, Hz. Muhammed'in Ehl-i Bey'tinden olacak, yedi sene hüküm sürecek ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır. O, Peygamberimiz Hz. İsa (salat ve selamın en güzeli ona olsun) ile beraber çıkacak ve Filistin'de onun kapısında Deccal'i öldürmek için ona yardım edecektir. O, bu ümmete imamlık edecek, Hz. İsa onun ardında namaz kılacaktır".⁴⁰ Onun hakkında zikredilenlerden biri de şudur: "Mehdi, bildiğime göre, hadislerin işaret ettiği üzere, Hz. İsa'ya namaz kıldıracaktır".⁴¹ Seyyidimiz İmam Muhyiddin b. Arabi es-Sufi el-Hatimî el-Endelüsî, *Bulğatu'l-Gavvâs* isimli eserinin Hz. İsa Efendimiz (ona selam olsun) bahsinde "onun hükümranlılığının tamama ermesi, mehdinin ortaya çıkışına bağlıdır. Mehdi'nin zuhuru ile çağrı umuma yayılır, kavrayışa bir ağız (yol) açılır ve insanlar nâlinlerinin bağcıklarının ve kamçının ucunun seslerini işitir ve baldırı kendisinden sonra ailesinin ne yaptıklarını haber verir. Taşlar ve ağaçlar onları Yahudilere davet eder; başkalarının fiilen yaptıklarını söz ile yaparlar; İstanbul'u tesbih ve takdislerle fethederler".⁴² Nerede muhakkiklerin zikrettikleri bu hâl ve nerede Muhammed Ahmed'in mehdilik davası? Öyleyse akıllı bir kişinin onu tasdik etmesi uygun düşer mi?

Hakkında nakledilenlere göre o, Rasulullah (s.a.v.) tarafından memur edildiğini iddia etmekte ve yazışmalarında böyle açıklamalar yapmaktadır. Bu durum ya Rasulullah'ı (s.a.v.) rüyasında görmesi ve ona bunu emretmesi

⁴⁰ Bkz. Heytemî, *es-Sava'ik*, s. 461-462. Ayrıca bkz. Ebu'l-Abbâs Şehabüddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *el-Kavlu'l-Muhtasar fî 'Alâmati'l-Mehdiyyi'l-Muntazar*, thk. Mustafa Âşur, (Bulak: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), s. 23.

⁴¹ Bkz. Heytemî, *es-Sava'ik*, s. 468.

⁴² Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammad b. al-Arabî, *Bulğatu'l-Gavvâs*, erişim tarihi 03.08.2016, <https://docs.google.com/file/d/0B8E9Z57shYOkTGxodl80cXd4O3M/edit>, Vr. 27a-27b.

durumunda mümkün olur. Şayet böyle bir durum var ise ve Rasulullah rüyasında böylece emir buyurmuşsa onunla amel etmek doğru olmaz. Zira İslâm'a göre, haksız şekilde Müslümanların kanlarını dökmeye ve mallarını telef etmeye sevk etmenin yanında, imama itaatten ayrılmak, ahdi bozmak ve biattan dönmek gibi hususlar sebebiyle böyle bir durum şeriatın zahirine aykırı olur. İslâm hukukçuları şayet bir adam rüyada Rasulullah'ı (s.a.v.) görse ve ona karısını boşamasını söylese, o kişinin eşiyle evlilik ilişkisini sürdürmesinin caiz olduğu, bunun haram kılınmadığı hususunda hüküm vermişlerdir. Hükümün bu şekilde verilmesi, şeytan rüyada Rasullullah'ın (s.a.v.) şahsına bürünemese bile uyuyan kişinin zabtının⁴³ olmaması sebebiyledir.

Ya da böylesi bir durum yakaza hâlinde keşf yoluyla mümkün olur. Şayet keşf yolu ile olmuşsa, aynı şekilde onunla da amel etmek doğru olmaz. Zira o da şeriatın zahirine aykırıdır ve ulemanın önde gelenleri, veliye zahir hükmüne göre tabi olunacağına dair hüküm vermişlerdir. O (Muhammed Ahmed), şeriatın zahirine aykırı işler yaparken, özellikle Müslümanları kanlarını dökmeye, mallarını telef etmeye yönlendirirken ona tabi nasıl olunur? Onun mezkûr davasını nakzeden açık deliller bir yana, hâl böyleyken Allah'a ve ahiret gününe inanan bir müminin, ona bu (mehdilik iddiası) hususta muvafakat etmesi doğru olmaz. Sufilerin önde gelenleri keşfin kısımlara ayrıldığını ve bazısının hayali olduğunu dile getirmişlerdir. Girişilmesi netameli olan bir şeyle amel etmek nasıl olur?

Bundan daha inanılmaz olan, onun mehdiliğinden şüphe edenin kâfir olduğunu dile getirmesidir. O, kâfirlikle, hak olanı batılla örtmeyi kastediyorsa, bu ancak davasında onu tasdik eden deliller açıklandığı ve onu yalanlayan veya ondan şüphe eden bir kişinin bu delillere muarız tek bir kanıt getiremediği durumda mümkün olur. Böylesi bir durum bir yana,

⁴³ Burada zabt hadis ilmindeki teknik anlamı kasdedilerek kullanılmıştır. Hadis ilminde zabt şu şekilde tarif edilmiştir: "Râvinin, hadisi başkasına rivayet edinceye kadar aldığı gibi koruması". Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Timaş, 1987), Zabıt maddesi, s. 162.

muhakkiklerin mutabakat ettiği delillerin hepsi onun söz konusu iddiasını nakzetmektedir.

Şayet küfr ile imandan çıkmayı kastediyorsa bunu hiç kimse söyleyemez. Çünkü mehdilik ne nübüvvet ne de rasullüktür, hedefi hilafettir. Mehdiliğin inkârı veya o konuda şüphe, İslâm'dan çıkma anlamında küfrü gerektirmez. Çünkü bir kısım ulema bazı hadis tariklerinde geçen Rasul'ün şu sözüne meyletmişlerdir: "İşler gittikçe kötülecek, dünya gittikçe bozulacak, insanlarda hırs gittikçe artacak, kıyamet ancak insanların en kötü olanlarının başına kopacaktır. Meryem oğlu İsa'dan başka Mehdi yoktur".⁴⁴ Bazı ulema bu hadisin manasını İsa b. Meryem'den başka masum Mehdi yoktur veya herhangi bir zamanda iddiasına bir delili olmadan mehdiyyet iddia eden özel bir insan bir yana, İsa'nın kendisinden sonra geleceği bir Mehdi mutlak anlamda yoktur şeklinde tevil etmişlerdir.

İşin özeti şudur ki; Rasulullah'ın (s.a.v.) halifesi olan İmam şu anda mevcut ve hayattadır. Devleti muntazamdır ve yöneticileriyle desteklenmektedir. Bütün Ehl-i İslâm, onun ismini minberlerde okumakta ve onun zafer kazanması, varlığı ile başarıya ulaşması, devlet düzenini sağlaması ve özellikle bütün devlet tebeasının kanlarını ve mallarını koruması için dua etmektedir. Ona, ehl-i hâl ve'l-akd tarafından gerçekleştirilen biat hâlâ geçerli iken itaatten ayrılmak bütün Müslümanlara haramdır. Ona itaatten ayrılan, isyankâr olan, (dolayısıyla) Allah ve Rasul'ü ile savaşan ve yeryüzünde fesada çalışan kişiler ile savaşmak; bulunduğu hâlden vazgeçirmek ve onlara şer'î cezaları (had) uygulamak caizdir. (Ey) Müslüman toplumu; şu anda size müminlerin emirine itaatten ayrılarak fesat ehli isyancılara tabi olmayı caiz kılacak herhangi bir neden (yorum) yoktur. Şayet dediklerime uyarak kabul eder ve sapkınlık yolunu terk ederseniz, her şeyden münezzeh ve yüce olan Allah geçmiştekileri af eder ve

⁴⁴ Bkz. Heytemî, *es-Sava'ik*, s. 463. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Fiten: 4039, c. IV, s. 379; Hakim, c. IV, s. 488.

herkesi hayırlı işler yapmaya muvaffak kılar. Şayet reddedip bulunduğunuz işi yapmakta ısrar ederseniz, “zâlimler hangi dönüşü (hangi akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir”.⁴⁵

İşte, evvel ve âhirde hamd Allah’a, salat ve selam apaçık Hakk’ı (Hakk-ı mübîn) getirene ve onun âl ve ashabına olsun. Telif, hicri 1299 senesinde Şaban-ı Mükerrerem ayına girmeye 10 gece varken mübarek Cuma sabahı bitirildi. Allah resullerin en şereflişine, âl ve ashabına rahmet etsin.

Sonuç

Ahmed el-Ezherî yaşadığı dönemde Sudan siyasetinde etkili olmuş önemli kişiliklerden birisidir. Muhammed Ahmed mehdilik iddiası ile ortaya çıktığında ona karşı cephe almış ve hareketinin başarısız olması için Osmanlı-Mısır idaresine bilfiil destek vermiştir. Bu amaçla yaptığı en önemli faaliyet Muhammed Ahmed’in sahte mehdi (mütemehdi) olduğuna dair bir risale yazmış olmasıdır. Bu risale, rivayetler ışığında Muhammed Ahmed’in beklenen Mehdi olamayacağını sade ve net bir şekilde dile getirmesinden dolayı toplum nezdinde etkili olmuştur.

Ahmed el-Ezherî risalesini yazarken temel olarak İslâm hadis külliyâtlarındaki rivayetlerin içerdiği bilgiler ile Muhammed Ahmed’in kişisel özellikleri ve hareketinin gelişim süreci arasındaki çelişkilere odaklanmıştır. Bu sebeple Osmanlı idaresinin faziletlerinden bahsetmekten ziyade dinî argümanlara yoğunluk vermiş ve Muhammed Ahmed el-Mehdi’nin gerçek mehdi olmadığını, ona uyanların hem dünyalarını hem de ahiretlerini kaybedeceğini vurgulayarak Osmanlı otoritesini Sudan topraklarında tekrar hâkim kılmaya çalışmıştır. Takip ettiği metodun, risalenin argümanlarının geniş kitleler tarafından kabule şâyân addedilmesi için oldukça makul olduğunu burada vurgulamamız gerekir.

Muhammed Ahmed’in imajının hakkında yapılan olumsuz propagandalardan etkilenip etkilenmediği hususuna gelince; bu konuda

⁴⁵ Suarâ 26/ 227.

sahte mehdi olduğunu ifade etmek için Muhammed Ahmed'e verilen "mütemehdi" sıfatının bugün bile ondan bahsedilirken söz konusu edilmesine; hatta bu sıfatın onu tanımlayan özel bir isime dönüşmesi olgusuna dikkat çekmek yeterli olacaktır.

Kaynakça

- Aydın, Abdullah, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Timaş, 1987.
- el-Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buharî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2004.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistanî, *Sünenü Ebû Davud*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- El-Ezherî, Ahmed, "en-Nasîhatu'l-Âmme li-Ehli'l-İslâm an Muhâlefeti'l-Hukkâm ve'l-Hurûci an Tâati'l-İmâm", *Tarihu's-Sûdan*, (nşr.) Nuaym Şukayr, Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981, s. 629-638.
- el-Gazzî, Şakir, "Risale fî Butlânî Da'vâ Muhammed Ahmed el-Mütemehdi", *Tarihu's-Sûdan*, (nşr.) Nuaym Şukayr, Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981, s. 620-628.
- el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer, *es-Savâ'iku'l-Muhrika fî'r-Reddi 'alâ Ahli'l-Bid'a ve'z-Zendeka*, thk. Adil Şûşe, Mansûre: Mektebetü'l-Feyyâz, 2008.
- el-Heytemî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Muhtasar fî 'Alâmati'l-Mehdiyyi'l-Muntazar*, thk. Mustafa Âşur, Bulak: Mektebetü'l-Kur'ân, ts..
- Holt, P. M., *The Mahdist State in the Sudan 1881-1898*, London: Oxford University Press, 1958.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Ahmed Şemsüddin, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts..

- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed el-Hadramî, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Ankara: Yayı Şafak, 2004.
- İbn Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şeyh Halil Memun, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1996.
- İbrahim, Abdullahi Ali, *Manichean Delirium: Decolonizing the Judiciary and Islamic Renewal in the Sudan, 1898-1985*, Leiden: E.J. Brill, 2008.
- Karrar, Ali Salih, *The Sufi Brotherhoods in the Sudan*, London: C. Hurst and Company, 1992.
- Kramer, Robert S., *An Annotated Translation of the Letter of Ahmad al-Azhari in Denunciation of the Sudanese Mahdi*, Yüksek Lisans Tezi, University of Chicago, 1984.
- el-Makdisî, Yusuf b. Yahya b. Ali b. Abdülaziz, *'Ikdu'd-Durer fî Ahbâri'l-Muntazar ve Hüve'l-Mehdi 'Aleyhi's-Salam*, thk. Mehîb b. Salih b. Abdurrahman, Zerka: Mektebetü'l-Menar, 1989.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *Sahih-i Müslim*, tahkihi: Muhammed Duâd Abdulbaki, Mekke: el-Mektebetü'l-Faysaliyye, ts..
- en-Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesaî*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1994.
- en-Nisaburî, Ebû Abdullah İbnu'l-Beyyî' Muhammed Hakim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Nuaym b. Hammad el-Mervezî, *Kitabü'l-Fiten*, thk. Suheyl Zekkâr, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.
- O'fahey, R. Sean, "Askıya Alınmış Sufilik-Sudan Mehdisi ve Sufiler", çev. Kadir Gömbeyaz, *Tasavvuf Dergisi* 24, (2009/2): 97-112.
- Öz, Mustafa, "Muhammed Ahmed el-Mehdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, s. 496-499.

- Seyyid, Eymen Fuad, "Mehdiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. XXVIII, s. 380-382.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil el-Attar, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.
- Shaked, Haim, *The Life of Sudanese Mahdi: a historical study of "Kitab sa'adat al-mustahdi bi-sirat al-Imam al-Mahdi" (The book of the bliss of him who seeks guidance by the life of the Imam the Mahdi) by Isma'il b. Abd al-Qadir*. New Brunswick: Transaction Books, 1978.
- eş-Şa'ranî, Abdülvehhab, *Muhtasaru Tezkireti'l-imam Ebî Abdillâh el-Kurtubî*, Bulak: Matbaatu'l-Mîriyye, 1300.
- Şukayr, Nuaym, *Tarihu's-Sûdan*, thk. Muhammed İbrahim Ebu Selim, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- Trimingham, J.S., *Islam in the Sudan*, London: Frank Cass & Co. Ltd., 1965.
- Yerinde, Adem, "Mirgâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, s. 154-156.

Yazma Eserler

- Ahmet Berbir, *Risale fi'l-Mehdi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 2330.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Bulğatu'l-Gavvâs*, erişim tarihi 03.08.2016, <https://docs.google.com/file/d/0B8E9Z57shYOkTGxodl80cXd4Q3M/edit>.
- el-Konevî, Sadreddin, *Risaletü'l-Mehdi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 2415; Ayasofya: 4849.
- el-Muttakî, Ali el-Hindî, *Kitabu'l-Burhân fi 'Alamâti'l-Mehdi-i Âhiri'z-Zaman*, Beyazıd Devlet Kütüphanesi: 829.
- Zülalî Efendi, *Mehdilik Hakkında Bir Risale*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar: 7554.

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.TKM: 4/7, 23/8; Y.PRK.MYD: 7/31; Y.PRK.UM: 6/27, 13/37; İ.DH: 102212/1295; Y.A.HUS: 21/309; HAT: 456; DH.MKT: 1610/18; 2765/29.

